

פרשת בלק

מה בין נבואת בלעם לנבואת משה רבינו

כב, ו אֵת אֲשֶׁר־תִּבְרָךְ מִבְּרַךְ וְאֲשֶׁר תֵּאָר יוֹאֵר:

דברים (לד, ו) "וְלֹא־קָם נָבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה, אֲשֶׁר יָדְעוּ ה' פָּנִים אֶל־פָּנִים" - בישראל לא קם אבל באומות העולם קם, ומנו? בלעם (ספרי). בבא בתרא (יד, ב): ומי כתבן? משה כתב ספרו ופרשת בלעם ואיוב. שני מאמרי חז"ל אלה, דורשים הסבר, ואולי יש קשר ביניהם.

ואמנם ניחא שחז"ל ציינו לנו את מחברו של ספר איוב. זהו ספר בין ספרי הכתובים, וכתבתו על ידי אדון הנביאים אינה מהווה כל בעיה. זאת לעומת פרשת בלעם, שבזה אנו עומדים לפני בעיה גדולה, כמבואר בהמשך מאמרנו, כאשר נרצה לפתור את הבעיה בתוך ההשקפה הצרופה של תורה. נשים לב לכך שלא מצינו דעה כל שהיא על כתיבת ספרי נבואה על ידי משרע"ה. כי משה הוא בעל כתיבת חמשה חומשי תורה "מפיו של הקב"ה לאזנו של משה", באספקלריה מאירה. לכן אין לו עסק בכל נבואה אחרת במדרגה אחרת (כוח המדמה וכדו'). אבל קשה להבין מה ביקשו חז"ל לומר לנו בזה שמשה כתב (מפיו של הקב"ה לאזנו) "פרשת בלעם"?! לדוגמא, וכי ציינו חז"ל שמשה כתב את חלומותיו של יוסף וחלומותיו של פרעה מלך מצרים?! וכי היה עולה על הדעת שלא כתב מפיו של הקב"ה לאזנו את הדו-שיח בין פרעה ובין יעקב, כאשר יוסף הצדיק הביאו לארמון המלוכה?! מה ביקשו אפוא, לומר שכתב את פרשת בלעם. ומענין לענין ובאותו ענין: האם כוונתם ב"ספרו" היא לחמשה חומשי תורה, או שמא לחומש דברים בלבד? וכבר האיר הגאון רמ"ש הכהן, ב"משך חכמה", שכל אימת שכתוב בנ"ך "כְּכַתּוּב בְּסֵפֶר תּוֹרַת מֹשֶׁה", הכוונה לחומש דברים, וזאת לעומת (מלאכי ג, כב) "זָכְרוּ תּוֹרַת מֹשֶׁה עֲבָדַי" (בלי "ספר"), שם הכוונה לחמשה חומשי תורה.

[הביטוי שאנו משתמשים בו (מפיו של הקב"ה לאזנו של משה) לקוח מהגדרתו הקלאסית של הרמב"ן בהקדמתו לתורה, וזה לשונו: וזה אמת וברור כי כל התורה כולה מ"בְּרֵאשִׁית"

עד "לְעֵינַי כָּל-יִשְׂרָאֵל" הגיע מפיו של הקב"ה לאזנו של משה" (עכ"ל לשונו הטהור). בעברית של היום נקרא לזה 'הכתבה'. למותר לציין כי כל אדם המלמד תורה לאחרים רצוי שיתחיל בהגדרה קלאסית זאת של הרמב"ן למושג 'תורה מן השמים'.

בעיוננו בסוגיא זאת נעיין בדברי הספורנו בפירושו לסוגיית נבואת משה, עקב טענת מרים ואהרן ("וַתִּדְבֹר... הֲלֹא גַם-בָּנוּ דְבַר").

ספורנו במדבר (יב, ו ד"ה "אִם-יְהִי נְבִיאֲכֶם"):

אם היה משה נביא באותה המדרגה שחשבתם באמרכם (פסוק ב) "הֲלֹא גַם-בָּנוּ דְבַר". ד"ה "ה' בַּמְרָאָה אֵלָיו אֶתְוַדַּע": לא הייתי נודע לו ["אֲשֶׁר יָדַעוּ ה'"] ונגלה אליו בזה השם [דהיינו בשם הויה. כלומר, במקרה והנבואה היתה נובעת ממדרגת שם ה' (ולא אלקים), לא היתה מגיעה אל מקבל הנבואה, הנביא], אלא במראה, לשון נקבה [שהיא חלשה - 'תשש כוחו של משה כנקבה'], ולא בהקיץ [כשמשמש בחושיו, הוא הנקרא "פְּנִים בְּפָנִים" (ספורנו שמות יט, ט), לעומת משה רבינו שהיה בדרגת "פְּנִים אֶל-פְּנִים"], כמו שהיה הענין [במראה ולא בהקיץ] בישעיהו באמרו (ו, א) "וַאֲרָאָה אֶת-אֲדֹנָי יֹשֵׁב עַל-כִּסֵּא רָם וְנִשְׂא", וכן במיכיהו (מלכים-א כב, יט) "וַרְאִיתִי אֶת-ה' יֹשֵׁב עַל-כִּסֵּאוֹ". וכל זה במראה נבואה בלי ספק, לא בהקיץ.

רמב"ם יסודי התורה ז, ב: הנביאים, מעלות מעלות הם, כמו שיש בחכמה חכם גדול מחבירו, כך נבואה נביא גדול מנביא. וכולם אין רואים מראה הנבואה אלא בחלום בחזיון לילה, או ביום אחר שתפול עליהם תרדמה, כמו שנאמר "בַּמְרָאָה אֵלָיו אֶתְוַדַּע, בְּחִלּוֹם אֲדַבְּרֶבּוֹ". וכולם כשמתנבאים, אבריהם מזדעזעים וכח הגוף כושל ועשתונותיהם מתטרפות, ותישאר הדעת פנויה להבין מה שתראה, כמו שנאמר באברהם (בראשית טו, יב) "וַיִּהְיֶה אִימָה חֲשֻׁכָה גְדֹלָה נִפְלֹת עָלָיו", וכמו שנאמר בדניאל (י, ח) "וַיְהִי נְהַפְךָ עָלַי לְמִשְׁחִית וְלֹא עֲצָתִי כַח".

וממשיך הספורנו: וגם בלעם, אף על פי שהיה הדבור אליו בהקיץ [במדבר כד, ד "נִפְל וְגִלּוֹי עֵינָיִם"] לא היה לו בשם המיוחד, כאשר חשב הוא באמרו (להלן כג, ג) "אוֹלֵי יִקְרָה ה' לְקִרְאָתִי". כי זה אמנם לא עלה בידו [ואם כי היה במצב של "גִּלּוֹי עֵינָיִם", כלומר בהקיץ ומשתמש בחושיו, בכל זאת היתה עוצמת מקור הנבואה לא משם הויה], אבל נאמר בו (שם פסוק ד) "וַיִּקְרָ אֱלֹהִים אֶל-בְּלַעַם" [הרי

לפנינו שתי 'קבוצות' של 'שני דינים'! (א) בהקיץ לעומת בחלום הנבואה.
(ב) מאת ה' לעומת מאת האלקים].

הרי לפנינו שני 'דינים' שונים: דין (א) דרגת הנביא בזמן שהוא מקבל ('קולט') את מראה נבואה (1) בחלום כאשר אינו משתמש בחושיו. (2) "פְּנִים בְּפְנִים" כאשר הוא בהקיץ ומשתמש בחושיו, כמו בני ישראל בקבלת הדברות ("פְּנִים בְּפְנִים דְּבַר ה' עִמָּכֶם"). (3) "פְּנִים אֶל-פְּנִים" היא אסקפלריא מאירה, היא דרגת משה בקבלת נבואה. בפסוק הבא מבאר רבינו כיצד אין אה ורע למשה רבינו. דין (ב), כאן אנו עוסקים לא בדרגת 'הקליטה' של הנביא אלא במהות מציאותו יתברך המתגלית במסגרת הנבואה. זהו ההבדל בין מהות ועוצמת הוי"ה ובין מהות ועוצמת אלקים.

עתה מוסיף רבינו הספורנו לבאר את תשובת והסבר ה' אל אהרן ומרים היכן טעו.

פסוק ז ד"ה לא כן עבדי משה:

שהדיבור עמו בשם המיוחד הוא בהקיץ [דהיינו תרתי לטיבותא גם דרגת 'הקליטה' של הנביא וגם עוצמת תפיסת מהותו יתברך], וזה באר באמרו: [עתה מונה רבינו (בעקבות הכתוב) אחת לאחת את מעלותיה של נבואת משה מעל כל נבואה אחרת, וכן את מעלות משה הנביא מעל כל נביא אחר. כלומר, ההבדלים הם גם בגבוא וגם בחפצא של הנבואה, דהיינו גם אצל מקבל הנבואה וגם אצל מקור מהות ועוצמת גילוי ה' לברואיו].

פסוק ח ד"ה פה אל פה אדבר בו: שהנבואה אליו הוא בלתי תרדמת חושיו [שלא כאלה המפרשים כי הכונה לנבואה שלא באמצעות מלאך. זוהי המעלה הראשונה אצל משה רבינו].

ד"ה ומראה: לשון זכר הנקרא "אסקפלריה המאירה" אצל רז"ל [היא המעלה השניה אצל משה רבינו כנביא המקבל נבואה].
ד"ה ולא בחידות: דיבור מבואר בלי חידה [היא המעלה השלישית אצל משה רבינו]. לא כענין בזכריה וזולתו שראה חידות ומשלים, ואמר לו המלאך (זכריה ד, ה) "הֲלוֹא יִדְעָתָּ מָה הִמָּה אֱלֹהִים, וְאָמַר, לֹא אֶדְבְּרֶנּוּ, וְהַמְלָאךְ פִּירֵשׁ לוֹ אֵת הַמִּשְׁלָל. וּמָהֶם הֵיוּ [במדרגה גבוהה יותר] שראו את המשלים [במראה הנבואה, ולא בהקיץ] והבינו אותם [בלי שהיה צריך לפרש להם את חזון הנבואה], כענין (ירמיהו א, יב)

"הִיטְבַּתְּ לְרֵאוֹת", וכענין בלעם באמרו (להלן כג, ז) "וַיִּשְׁאַ מְשָלוֹ". כי בתחילה הגיד המשל שראה [בהיותו בהקיץ ומשתמש בחושיו ללא דיבור של מלאך] ואחר כך ביאר אותו [כי הוא הרואה את המשל בהקיץ (והתורה לא מסרה לנו את תוכן וצורת המשל) ובכוחות עצמו תרגם אותו אל שפת הנבואה. זהו לשון "וַיִּשְׁאַ מְשָלוֹ", כלומר, ראה את המשל, "וַיֵּאמֶר" - תרגם אותה אל הנמשל].

[הרי לפנינו שלוש דרגות בקבלת נבואה מתחת לדרגת משה רבינו: (א) משל וחידה בחלום הנבואה המתפרש על ידי המלאך (ב) משל וחידה בחלום הנבואה המתפרש על ידי הנביא עצמו (ג) משל וחידה בהקיץ ולא בחלום. וכל אלה שונים מנבואת משה רבינו, שאצלו אין משל וחידה כלל וכלל. ועתה מבאר הספורנו עוד הבדל בין נבואת משה ואפילו מנבואת בלעם].

שם ותמונת ה' יביט: וכל זה הוא משיג עם ההגלות אליו בשם המיוחד [אמנם גם משה וגם בלעם התנבאו בהקיץ, אבל ההתגלות אליהם היתה בעוצמות שונות - ("שמות" שונים משמותיו של הקב"ה)]. לא כבלעם שעם זה [כלומר, מלבד זה] שלא השיג אלא דרך משל היתה השגתו בשם "אלקים" בלבד, לא בשם המיוחד [לפי זה, מאמר חז"ל בספרי על יסוד "וְלֹא־קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמֹשֶׁה" - 'אבל באומות העולם קם, והוא בלעם, מתייחס אך ורק לאותה נקודה של נבואה בהקיץ, שלדעת רבינו מצוינת על ידי "פְּנִיִם אֶל־פְּנִיִם" (שם בסוף חומש דברים) או "פֶּה אֶל־פֶּה" בחומש במדבר, ולא לשאר התכונות המצוינות כאן במדבר, שהן ייחודיות למשה, לעומת כל שאר הנביאים, כולל בלעם הקוסם].

(עכ"ל הספורנו).

ובזה אנו שבים לפרש את דברי הגמרא שמשה כתב את ספרו ואת פרשת בלעם. ברור שלא היתה כל סברה לומר שהשיחות של יעקב, פרעה, יוסף, אחיו ועוד, הועתקו על ידי משה רבינו בצורה מילולית. 'הכתוב' של שיחות אלה הוכתב 'מפיו של הקב"ה לאזנו של משה', כאשר 'הכתוב' נלמד בשבעים הפנים של תורה, וכאשר כל פן ופן מלמד היבט אחר בתוך האמת השלימה של הכתוב. כאן, בנבואות בלעם, ודוקא כאן, היה עולה על דעתנו שמשה העתיק את הנבואות כפי שנוסחו על ידי בלעם, וזאת משום שבלעם קיבל את הנבואות בדרגת "פְּנִיִם בְּפְנִיִם" כאשר הוא משתמש בחושיו. לכן קמ"ל הגמרא

בבבא בתרא, שאינה דומה נבואה בהקיץ של בלעם כנבואה בהקיץ של משה (על פי כל האבחנות שהספורנו פרש לפנינו בעקבות הפסוקים המפורשים בבמדבר). לכן גם נבואות אלה הגיעו לידי כתיבה על ידי משה רבינו כמו שאר ההכתבה של הכתוב בתורה מאת ה' אליו. לפי זה פירוש המאמר של בבא בתרא שמשה כתב ספרו וספר בלעם וספר איוב, בא לציין שלוש דרגות שונות מן הכבד אל הקל: (א) את "ספרו" (אם נפרש כחומש דברים) כלומר, הוא הציע את הטקסט בחלקים של הספר, והצעתו קבלה את הסכמת השי"ת אשר הכתיב לו את הדברים בדרגת 'מפיו של הקב"ה לאזנו של משה', ועיין בזה בהרחבה במאמרנו לפרשת דברים. (ב) נבואות בלעם שנתקבלו כשהוא משתמש בחושיו, אבל לא בדרגת שם הוי"ה אלא פחות ממנה. סוג שני זה משה כתב 'מפיו של הקב"ה לאזנו של משה', כאשר לא היה כל טקסט מצדו שלו יתברך או אפילו מצדו של בלעם, אלא שהנבואות נתקבלו מצדו של בלעם בדרגת "יָדְעוּ ה'" ולא בדרגת מראה הנבואה כאשר הנביא אינו בהקיץ ואינו יכול להשתמש בחושיו. (ג) ספר איוב שכתב משה עצמו בדרגת רוח הקודש של ספרי הכתובים.

ואמנם מצינו שכך הודה בלעם עצמו באמרו (במדבר כג, ג) "אֲוִלִי יִקְרָה ה' לְקִרְאָתִי". ומבאר הספורנו: אולי בהתבודדי - אע"פ שלא אשיג לעלות לאור פני מלך, כמו שהיה הענין במשה, כאמרו "בְּכָל־בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא" - יקרה לי שיבא ה' לקראתי, כמו שהיה הענין במשה בתחילת נבואתו, קודם שעלה אל השלימות שהשיג אחר כך, כאמרו (שמות ג, ד) "וַיִּקְרָא ה' פִּי סֵר לְרֵאוֹת, וַיִּקְרָא אֵלָיו אֱלֹהִים", עכ"ל. ואמנם אצל בלעם, לא "ויקרא ה'", ואף לא "ויקרא אלקים" אלא "ויקָר" (לשון ארעי) אֱלֹהִים", הרי שבשיאו לא הגיע בלעם אפילו לדרגת משה בתחילת דרכו!

לפי מה שפרשנו עתה ש'משה כתב ספרו', הכוונה לחומש דברים, שדוקא בחומש זה היה למשה רבינו חלק בעצם כתיבתו ("הוֹאִיל מִשֶּׁה בְּאֵר"). לפי זה, ההוה אמינא לגבי בלעם עוד יותר חזקה. הרי ביארנו (בפרשת דברים) כי למשה היה חלק בעצם כתיבת חומש דברים אשר קיבל את אישורו של קב"ה (עיין שם מאמרנו בהרחבה). לכן סלקא דעתך אמינא שאם בשר ודם יכול להציע 'מגילה' של תורה, עקב דרגתו ב"פְּנִים אֶל־פְּנִים", שמא גם נביא אחר, אשר הוא ורק הוא קיבל נבואה באותה דרגה של בהקיץ, יכול לכתוב נבואה

מפי ה', שניתן להכניסה אל 'הכתוב' של התורה כמו שהיה בסוגית חומש דברים. לכן קמ"ל שהכתיבה הראשונה של נבואות בלעם לא היתה מצדו, אלא ישר 'מפיו של הקב"ה לאזנו של משה', ללא תחנת ביניים של בשר ודם – לא בלעם ואף לא משה.

ומענין לענין ובאותו ענין, מקשה רבינו יצחק אברבנאל כיצד יכול היה יעקב לומר (בראשית לב, לא) "כִּי־רָאִיתִי אֱלֹהִים פָּנִים אֶל־פָּנִים וַתִּנָּצַל נַפְשִׁי" – אתמהא! עוד "פָּנִים אֶל־פָּנִים"! הרי רק אצל משה רבינו ראינו דרגה כזאת אצל מקבל הנבואה. ומשיב האברבנאל שתי תשובות: (א) אצל יעקב היתה הנבואה בדרגת "אֱלֹהִים", ואצל משה בדרגת שם הויה. (ב) אצל יעקב זוהי 'ראיה', ואצל משה זוהי 'ידיעה', ואף ידיעת ה' אותו "אֲשֶׁר יִדְעוּ ה' פָּנִים אֶל־פָּנִים", ולא ידיעתו הוא את ה'. ולולי דמיסתפינא אמינא כי מעיקרא דדינא הקושיא ליכא, שהרי בענין יעקב זהו דיבור ישיר, דהיינו, האמת המוחלטת על ההרגשה האישית של יעקב אבינו ולא עדות של נותן התורה. (עיין פרשת חיי שרה, וישלח, מקץ, שמות ועוד).